

**Євгенія Гайова
(Київ)**

**ВНУТРІШНЄ ПЛАНУВАННЯ
ТА ОБЛАДНАННЯ
ЛЕМКІВСЬКОЇ ХИЖІ
(хата, сіни, комора, пиливня,
стайня)**

Характерною особливістю забудови лемківського двору з кінця ХІХ ст. і майже до нашого часу є однорядна структура, коли хата й господарські будівлі – пиливня, стайня – об'єднані в один ряд і містяться під одним дахом. Таку хату називають «довга хижа», «подовжена хижа»¹. Окремо від хати на подвір'ї могли збудувати ще оборіг для зберігання сіна, студню (криницю), земляну піч – сушню.

Поширеним типом планування лемківської довгої хижі в кінці ХІХ – 40-х роках ХХ ст. на сході, в центрі та на півдні Великоберезнянського району був традиційний лемківський тип – хижа–сіни–комора–пиливня–стайня; хижа–сіни–комора–стайня–пиливня; хижа–сіни–комора–стайня–пиливня–хлівець.

Довгі традиційні для Лемківщини хати до вулиці виходять щитовою (причілковою) стіною, з двома вікнами на ній і по одному на чоловій і затильній стінах; вхід у житлове приміщення – хату і комору – був із сіней.

На сьогодні ми не маємо узагальнювальної історико-етнографічної праці, в якій поєднувалося б багатосистемне висвітлення всіх питань матеріальної та духовної культури, яка б об'єктивно схарактеризувала етнографічну групу закарпатських лемків, що компактно проживають у Великоберезнянському й Перечинському районах. У низці народознавчих досліджень окремо розглянуто північну й південну частини Лемківщини, тобто ізольовано одна від одної.

В основу роботи покладено (передусім) польові матеріали автора за 2002–2008 роки, зібрані в селах Великоберезнянського району. Непересічну наукову вартість становлять фотоматеріали, зафіксовані автором у різні роки під час етнографічних експедицій.

Характерною рисою планування житлового приміщення в селах Стричава, Княгиня, Загорб, Стужиця, Домашин, Ужок, Волосянка, Смереково, Буківцеве, Черногорова, Мирча, Сіль, Тихий Великоберезнянського району було те, що кожна його частина призначалася для певного використання. Наприклад, у хижі (хаті) дві–три постелі (ліжко), лави, шафарня (довга скриня зі спинкою й побічницями) розміщували вздовж стін, щоб економніше використати хатній простір для певних сезонних робіт.

Велику площу в хижі, «в закутині» сінешньої та затильної стін, займала масивна глинобитна піч. Це була кухонна частина хижі. До 20-х років ХХ ст. у досліджуваних селах побутували глинобитні курні печі-«дим'янки». Дим від неї розходився по хижі («вшитко по хижі курило»), виходив в отвір, прорізаний у повалі (стелі), у вікно чи над вхідними дверима «димник», а «інколи отворяли двері, коли було в хижі багато диму». Лише з 20–30-х років ХХ ст. у селах почали приробляти до «дим'янки» куші, і це вже були напівкурні глинобитні печі, коли дим виходив не в хату, а в «цівку», «подок» (отвір) у сінях, розходився по сінях і підіймався на пуд (горище). Таку піч відтворено в інтер'єрах хат із сіл Стричава, Медведівці Мукачівського району, Сімерки Перечин-

ського району. У с. Стужиця розповідали, що вже в 1914 році «в нас си не курило, був п'єц з кошем і шпаргет»². Елементуи п'єцу: підприпик, припик, ватра, челюсті, куш, цівка, небо.

У с. Княгиня Бецанич Микола Васильович³ розповідав таке: «За свій вік я не одному сусіду допомагав бити такий п'єц. Основним будівельним матеріалом була глина. Не з кожної глини можна було її збити, вона мусіла бути мало мокра, клейка, масна, не піщана.

Ніколи не починали бити п'єц у пісні дні (понеділок, середа, п'ятниця), після обіду. Старалися разом зі сходом сонця почати роботу. Коли працювали не говорили голосно, не мож було свистати (бо будуть цвіркуни водитися), не мож сваритися».

Щоб закласти основу печі, з двох сторін «зарізували в стіну дерево, заструблювали на куті (скріплювали), заклинювали кінець, що виходив у сінешню стіну («аби си не витігало»)» і починали товчкою⁴ бити ватру – нижню частину п'єцу.

Коли основа печі була повністю заповнена, ватру, де буде розкладатися вогонь, викладали товченим плоским камінням, «але таким, яке збирали на поверхні землі – сухим, бо те, що перебувало в воді від нагрівання розсипалося (лопалося)».

Потім викладали бигу – круглу форму (склепіння) самої печі. Верх биги називають тут небо. Каркасом для круглої форми слугувала гнучка ліщина. Усю поверхню по каркасу з ліщини обкладали дощечками, а поверх них – накладали сиру глину й били товчкою.

Били одночасно дві пари чоловіків з обох боків, щоб не зруйнувати круглу форму п'єцу.

Сформувавши бигу, розкладали із сухих дров невеликий «огень», він випалював дошки, ліску, підсушував глину. «На низ печі накладали дрова аж до неба (до верху), палили до тижня, щоб дрова тліли, а не горіли – так просушували п'єц до готовності.

Куш і цівку обплітали тонким пруттям і обмащували товстим шаром глини з двох боків, щоб не згорало пруття. У селах Стричава й Княгиня зверху цівку вкривали тоненькими сухими плоскими кам'яними плитами та обмащували тонким шаром глини.

Біля п'єцу ставили невисокі букові стільчики прямокутної форми, вдень не-

надовго на припіку клали глиняний посуд лише для просушування, дерев'яні довбані миски («губаї», «палачки»), під припіком ставили посуд, у якому щось замішували для товару, у куті ставили кочерги, рогачі, пічну лопату. «А горці по п'єцу вдень не стояли, лем в п'єцу горці стояли з вареною їжею, спряженим молоком». П'єц підмащували щосуботи, щоб чорним не був. Кожна жона мала «митку» – старий горщик, і в ньому була глина для підмащування. «На п'єцу нич не було, лем ряндя, де спали діти, по 3–4 челядника (челядь – це люди, які проживали в цій сім'ї) спали».

На кілку біля печі (сінешня стіна) вішали дерев'яну прямокутну дошку «табла», на якій вимішували й розкачували тісто.

Після Першої світової війни в досліджуваних селах до печі почали прибудовувати залізні плити (шпаргети). Таку напівкурну глинобитну піч із шпаргетом зафіксовано в с. Стричаві.

Особливістю лемківського інтер'єру є те, що робоча (кухонна) частина розміщується в куті затильної та «щитової» (причількової) стін, де ставили кухонний посуд і готували їжу. Це пов'язано з конструкцією печі, челюсті якої повернуті до «щитової» стіни. Таке розміщення печі характерне лише для лемків, воно вплинуло на деякі зміни й у розташуванні меблів. Уздовж затильної стіни розставляли полиці для посуду, лавицю, ложичник, сільничку й усе кухонне начиння. На грядці перед п'єцом вішали ручник (обтиральник) для рук, посуду, «інколи там сушили цур'я» (мокрый одяг). Ручники «були лем маленько внизу заткані вузенькою черленою (червоною) партичкою (смушкою)».

У лемківських хижках було дві–три постелі (ліжка): «все залежало від кількості челяді в хижі». Одне з них стояло зазвичай у куті затильної і «щитової» стін. Із розповідей старожилів сіл Княгиня⁵, Стричава⁶, Стужиця⁷, Черногорова⁸, Сіль⁹, Верховина Бистра¹⁰, Буківцеве¹¹, Смереково¹² дізнаємося, що коли були великі сім'ї, то другу постіль ставили в куті «щитової» і чолової стін, а третю – у куті чолової і сінешньої стін. «Хатні меблі чинив кожен сам собі із ясеню, горіха, черешні, береста. З м'якого дерева – липи, тополі – чинили собі дерев'яні миски, ложки, палачки, губаї (миски довбані)».

Конструкція постелі дуже проста. Складається вона з чотирьох стояків, у верхню половину яких закладено букові дошки, скріплені дерев'яними кілками. Дно ліжка закривали так, як і дно стола, сусіку, шафарні – клали дошки, а зверху стелили сіно, яке змінювали двічі на рік. Вони були таких розмірів: завдовжки 1,7–2 м, завширшки 0,7–1 м, заввишки – 80–120 см. Постелі (ліжка) були здебільшого високими, тому що в зимові холодні дні під ними робили загороду для малих новонароджених ягнят, телят, яких забирали в хижу, щоб вони не перемерзли. А з 30-х років ХХ ст. постелі стали нижчими.

Паралельно із саморобною постіллю в 1920–1930-х роках «хто жив бідно знав забити собі “подрянку” (піл). На круглі “колики” клали дошки і дошками по боках загороджували соломую»¹³.

На дно постелі чи «подрянки» клали вівсяну соломую, вона м'якша ніж житня, застеляли конопляною плахтою (рядно), такою самою плахтою в теплу пору і вкривалися, а взимку користувалися тканими з овечої шерсті вовняними білими, сірими, коричневими гунчями (покрівцями), які «вбивали» у ступах почергово гарячою та холодною водою, щоб були тугими. На постелі були заголовки (подушки) з отавою, а пізніше – з пір'ям. «На постелі мама з няньком спали гунями вкривалися. По п'єцу по припічках, на лавках спали діти, на п'єцу – старі дідо і бабця. 14 душ у хижі було, три сім'ї моїх братів в єдній хижі жили».

У с. Буківцеве на постіль на дошки клали стружляк (зшитий з двох ряден матрац, напханий отавою), заголовки (подушки).

Усю постіль на день складали в головах і покривали в теплу пору року плахтою (рядном), а взимку – гунчям (покрівцем). Плахти ткали з конопляних ниток, зшивали з двох прямокутних полотнищ, ними вкривалися й покривали постіль удень. Гунчя затикали шерстяними нитками поперечними пасами сірого і коричневого кольорів, зшивали з двох піл.

Над постіллю до повали прибивали яворову коліску. Були вони дерев'яні прямокутної форми, кріпили їх на ланцюк і прибивали до повали чи до фульовки¹⁴. «Ужовками прив'язували плетені із лози коліски до балок. Ужовки – плетені мотузки із берези».

Під щитовою стіною (причілковою) стояла широка масивна лава з ковбичами (колодами) замість ніжок. У 1920–1930-х роках на її місці ставили шафарню (це звичайна скриня), що «по під цілов стінов лем стояла». У ній зберігали полотно, одяг. У цих роках до шафарні почали приборляти спинку й побічніці, «красно оздоблювати лем квітами, різними візерунками по боках і на спинці. І нисько в декого вона ще затрималася і стоїть лем за стулом (столом)». Оздоблювали їх переважно розписом рослинного характеру. В інтер'єрі хати із с. Медведівців за столом стоїть така шафарня, яку в цих краях називають лада.

Перед лавою чи шафарнею ставили стул, стув (стіл), біля нього – переносний великий ослін. «Стул мав глибокий і довгий ящик, який затігався товстим деревом – столоною (столовиною)». Столина завжди була з однієї дошки, «на такій великій столовині бувало цілих вепрів (корнас – дикий кабан) розбирали. Столовину наші діди ще тесали топором». Бокові стінки столу теж склалися з однієї широкої дошки, а передня і задня стінки – з двох дощок. «На свята стув покривався тканим довгим портком (скатеркою)»¹⁵. У с. Смереково розповідали, що «бували у людей лем давні столи з видовбаними в століні мисками із них челядь їла».

У стуві завжди передня стінка ящика була «поціфрована» (прикрашали різьбленням ціфрама – просте геометричне оздоблення (смуги)). На початку ХХ ст. різьблення стає складнішим, із орнаментом: сонця, шести-, восьмикутні розетки, хрести¹⁶.

У с. Стричави¹⁷ розповідали, що стул портком покривали лише на свята, а вдень він стояв непокритий: «в буденні дні була гола табла (столина) – на ній качали тісто і здавна все робили на столі. У скриню стуву складали хліб, сало, миски. Давно полиць у хижі не було, тому все ховали в стув».

Святкові портки (скатерки) «були перебранні» (заткані орнаментальними поперечними смугами геометричного орнаменту у вигляді восьмикутних «звезд» і «косиць», ромбів, скісних хрестів), зшиті з двох прямокутних конопляних полотнищ посередині плетеними «чіпками» (мерживом). У них могли вшивати куповану стрічку, а по краях «красно лем» оздоблювали черленими протканими партич-

ками (смугами). У 30–40-х роках ХХ ст. весь порток затикали «красними взорами косиць черленого і синього кольору памутовими нитками. Красно то було».

Особливістю гірських лемківських хат було те, що під столом або постелею часто викопували яму, у яку зсипали городину. Інколи її викопували під столом у хижі й накривали дошками, інколи – під постіллю, адже сохи в постелі були високими, і ніщо не заважало спускатися в яму. У такі ями ставили драбину. Урожай на кромплі (картопля) був невеликий, тому в ямі все поміщалось. На «щитовій» стіні над облаками (вікнами) вішали образи, а під ними клали таніри (декоративні глиняні фаянсові тарілки), інколи до 12 штук: «хто кулько мав, клали кіть на цілу щитову стіну, а над постіллю нігде не клали, лем понад столом. Кіть много мали, то щільно клали, лем мало – рідше поклали». Інколи «образи були за шором (в один ряд) накладені в довгу раму і нахилені на хижу». Іноді між образами клали маленькі танірчата. У хатах доводилося бачити переважно традиційні образи на папері під склом – літографії початку ХХ ст.: «Пресвята Діва», «Ісус Христос», «Тайна вечеря», «Святе сімейство», «Трійця», «Микола Угодник», а образи давніші малювали на дошках.

На Великоберезнянщину паперові літографії надходили з монастирів Кальварії (Польща), Ковчадлога (Словаччини), Повча (Угорщина), Почаєва і Білич (Україна).

У минулому в селах Великоберезнянщини побутувало православне греко-католицьке віросповідання. Тому тут образи «Ісуса Христа» і «Богородиці» з відкритими серцями.

На щитовій стіні між вікнами висіло звередло (дзеркальце), а під ним – образи (невеликих розмірів). Кут між щитовою та чоловою стіною (покуть), де стояв стул і свічка-«трійця», висіли образи, таніри (декоративні глиняні або фаянсові тарілки, був найсвятковіший у хижі і найбільш освітлений вікнами. За стул саджали найпочесніших гостей. У піст, коли заносили кросна і треба було ткати, стул виносили з хижі.

Під чоловою стіною траплялося бачити в хижих ладу (невеликих розмірів скриню) для одягу, тканини, яка на передній стінці оздоблена розписом у вигляді двох

вазонів. Заможніші селяни замість лади ставили касню, яку купували на ярмарках або замовляли майстрові, у якого був токарний станок. Вона складається з двох частин – нижньої прямокутної з трьох ящиків і верхньої – великого рухомого дзеркала, закріпленого на двох вертикальних стояках і доповненого двома шухлядами. Касні виготовляли й оздоблювали виточеними деталями. Наприклад, у селах Малій Березній, Бегендяцька Пастіль, Костева Пастіль, Сіль, Черногорова, Мирча побутували у 20–30-х роках ХХ ст. не тільки касні, а й постелі (ліжка), які мали бокові стінки, виготовлені й оздоблені за допомогою токарних станків.

Лади, касні, шафарні, «сусіча» (сусіки) робили із сухої ялиці. Шафарні й сусіки здебільшого були поділені на два–три зарубки (частини), мали здебільшого рамову конструкцію, закладену з чотирьох боків дошками-«шиндлями», з рівним віком.

Освітлювали хижу дрібно наколеними трісками, які клали на п'єц, пізніше з'явилися каганці, які заправляли лоєм (жир) або нафтою (гас). Після війни (у 1940-х роках) хижу освітлювали лампою, яку заправляли нафтою (гасом), зверху на склі розміщували танір.

У куті чолової і сінешньої стін інколи ставили третю постіль, а коли її тут не було, то його використовували для зберігання посуду.

Посуд ставили на полицю (мисник), яка складалася з трьох–чотирьох полиць у «закутині біля дверей» і була затягнута полотном, «лем без дверцят була і стояла на лавиці». Інколи біля полиці вішали й ложичник, на верхню полицю ставили свячену воду в баньці. Пізніше почали робити саморобні талаші (мисники), які ставили замість полиць. Спочатку вони були подібні до полиць, але вже мали бокові стінки, а пізніше до них спереду приробляли дверцята.

Посуд був глиняний, дерев'яний і металевий. Глиняний посуд і металеві горці купували на ярмарках у Великому Березному, Ужгороді, Мирчі. Це глиняні миски, довжанки, «силки» (горщики) для молока, кантя (горнятка), корчаги, «цітки» (друшляк), тепші (посуд для випікання тіста), ринки (посуд для випікання, смаження м'яса тут називають «тепша» або «кайструн», у них пекли хліб, паску), «зваряльник» на 100 л (виварювати одяг),

таніри плоскі, які вішали на стіну, пізніше вазони для квітів – «квітники».

«Глиняний посуд більше «хосновали» (берегли), а в користуванні були чугунні горці». Але найбільше гончарних виробів купували в с. Мирча, де жили гончарі, і їм можна було замовити все необхідне. У музейній колекції є чотири авторські роботи останнього гончара із с. Мирча Івана Макара. Особливо цікава одна з тепш, стінки якої мають вдавлення. Вироби були глейдовані (з розписом) і без розпису.

У с. Буківцеве в хаті з напівкурною піччю початку ХХ ст. виявлено дві поздовжні грядки, на відстані 30 см одна від одної, які тягнуться по всій довжині чолової стіни (від щитової до сінешньої), прибиті до селемен. Розміщені вони над постіллю, яку ставили в куті чолової та сінешньої стін. На них було зручно все складати, наприклад, випечений хліб у дерев'яному кориті. Тут сушили коноплі, льон, «щоби схло, а потім ламали їх прямо в хижі, сінях».

«Гаргала» (дерев'яне відро, на яке за ручку вішали «варіху» – кварта з довгою ручкою на відрі) із водою стояла біля полиці на невисокому ослінчику, а щоб не намокала долівка, то під дерев'яне дно підкладали плоский камінь, пізніше відро ставили біля талаша.

У шафарні або на полиці зверху тримали стрітенську «громничну» свічку, у народі її наділяли неабиякими магічними властивостями, тому дбайливо берегли впродовж року і часто використовували з різною метою – як лікувальний, «проти-злodusний» чи заспокійливий засіб, обкурювали помешкання або хлів, щоб відігнати хворобу. Від «громничної» свічки і саме свято називалося колись, крім Стрітення, ще й Громниця.

Дівчата-відданиці на тій свічці ворожили, щоб «з полум'я взнати, з якого боку сватача чекати», або топили віск, щоб по застиглому відбитку взнати майбутню долю. Нею обкурювали вози, коли вирушали в дорогу; перед першим оранням, обходили із нею сівача разом із запряженим плугом, щоб «її тепло у перші борозни лягло і рясними сходами проросло». Коли хтось вирушав у далеку дорогу, давали потримати її в руках, а ще відламували невеликий шматочок і клали в кишеню, щоб оберігала¹⁸.

Землю – так кажуть на долівку – мстили щосуботи глиною, у яку додавали

вівсяну полову (вода – глина – вівсяна полова) без кізьяка.

Сіни в напівкурних хатах не опалювали, тут завжди було повно диму, часто під стіною ставили «лазиво» (драбина) на пуд (горище). Тримали тут і млинок (жорна), «бо завжди треба було змолоти тенгерицю (кукурудзу)», робили його із букового дерева, а ручку – з ясеня, щоб не парила руку.

Під стіною ставили дерев'яний шафель, куди зливали помії для худоби, більших розмірів шафель із райбачкою (дошка для прання) для прання й купання.

У с. Загорб у двохдільній напівкурній хижі в сінях (довелося побачити ще і в наш час) стоїть лазиво на пуд, лежать складені дрова, а на дрючку сидять кури.

У дводільних хижках можна було побачити в сінях уздовж затильної стіни високу загороду, збиту з дощок, куди восени зсипають картоплю. Наприклад, у с. Загорбі в сінях в одній з хиж¹⁹ до цього часу зберігають картоплю в «рупі» (яма в сінях, прикрита дошкою). У неї спускаються по лазиві (драбині). Сокири, планкачі – лісорубські знаряддя, теслицю складали в дерев'яну варцабу, яку кріпили на одній зі стін.

Восени в сіни додавали дві трьохсотлітрові діжки «станви», складені з клепок, скріплені дерев'яними або металевими кованими обручами. Діжки «станви» на відміну від діжок «гордів», мають рівні, а не випуклі стінки, у них здебільшого квасили капусту. Діжки з квашеною капустою тримали в сінях, щоб вона не замерзала. Сім'ї були великі, тому завжди квасили в таких двох діжках, оскільки однієї було мало.

На поду («на пуді», на горищі) у сусітках тримали жито, овес, на грядках висіли сплетені качани тенгериці. «На пуді лем вішали солоне сало м'ясо, щоб закурилося, воно стояло (висіло) там постійно, коли треба поліз, відтяв стільки треба і дали там висить»²⁰.

Провіяне, очищене зерно зберігали в сусітках, які стояли в коморах, сінях, на подах (горищах). «Часто зерно зсипали в сусітки з видовбаного дерева, яке всередині очищали, а зі споду забивали дно».

Комора в хижі завжди була складським приміщенням для зберігання харчових продуктів, посуду, хатніх знарядь праці, вона мала двері й за потребою могла замикатися. Тут були довбані боденки

(боденча), маслобійки, гелетки, шафель, доїльниця, різних розмірів корита для змішування тіста, складання м'яса, коли кололи свиню. Стояли бодні, гелетки із засоленим салом, сиром (до 1 м заввишки). Сир солили й зберігали в букових гелетках до одного-двох років, які влітку прикривали жаливою (кропивою).

У селах Стричава й Княгиня в коморі у великих ладах тримали борошно, а зерно стояло в сусітках на поду. Тут ставили ресалюв (шатківниця), «зварку», у якій зваряли (виварювали, відпарювали) сорочки, інколи діжку «гордів» на 100–200 л на «квашню». Розповідали, що спочатку заготовляли капусту в хижі, а потім діжки переставляли в комору, а в кого не було комори, то тримали в сінях.

Полотно, ручники, портки, чистий одяг зберігали в ладі. На грядках вішали пряжу, повісма, одяг («шмаття перемітували (вішали) в коморі на грядку, в хижі шмаття не тримали»). До повали підвішували вуджене (копчене) м'ясо й сало, обгорнуте тканиною (шматою).

У с. Смереково²¹ зафіксовано цікавий інтер'єр: у коморі вздовж трьох стін підвішені дрючки (так тут кажуть на грядки), на яких висять міхи, різний одяг, виготовлений із сукна. На стінах прикріплені дерев'яні полиці, на яких складено столлярний інструмент, стоять винесені з хижі горщики, кантя, тепші, декілька гелеток (у них у піст складають сир), попід стінами стоять сусітки з борошном і зерном. У щілинах стін зрубу зберігають закладені сокири.

У пилівні (стодола) обмолочували снопи, тому тут посередині був добре втрамбований глиною тік, а під стінами складали необмолочені снопи. Після обмолочення солону закидали на пуд.

По стінах висіли ярма, серпи, ціпи, коси, граблі, різні деталі від воза, колеса. Після обмолочення снопів тут ставили січкарю, заносили на зиму й ховали від негоди весь сільськогосподарський реманент: плуги, борони, рала, сани, заковували віз.

До цього часу на стіни вішають дерев'яні граблі, коси, дворучні пили, ціпи, мотики, чекан. Мотики були однією двосторонні, якими обробляли малородючу гірську землю. Наприклад, мотика «ертувка» (у деяких селах її ще називають чекан) має з одного кінця загострене металеве лезо, яким підважували ка-

міння, викорчувували трухляві пеньки, а іншим широким лезом вигрібали їх із землі: «то і тогди і тепер так робимо». Зберігали тут і цапіну («сабіна»), колун («пульга») – лісорубські знаряддя, які місцеві ковалі виготовляли кожному господареві. Адже до 40-х років ХХ ст. усю лісорубську роботу селяни виконували вручну. Основними знаряддями праці були сокири й пили. Сокири називали «манарин» і «планкач». «Манарин» мав вузьке й товсте лезо, ним рубали дерева. «Планкач» мав широке і тонке лезо, ним тесали дерево. Для спуску дерева з верхів для підважування стовбура використовували «цапіну», «сабіну», вона мала загнутий досередини гострий гак.

Ліс заготовляли сезонно: з осені і аж до пізньої весни²².

У с. Тихий закупуено млинок до 2 м заввишки (великі жорна), на якому мололи не тільки собі, а й збіднілим сусідам. Такий млинок має три великі камені, стінки скріплені дерев'яними тиблями, механізм, який рухає двома каменями, теж має дерев'яні зубці.

На стінах висіли великі прямокутні снувальниці, щить, попід стінами стояли ламанки, перетирачки – знаряддя для оброблення снопок із конопель, льону.

Багато селян із прибережних сіл підпрацьовували на лісосплавах, заготівлі лісу, проводячи багато часу на заробітках. Це була виснажлива робота – «іноді по пояс у снігові, – нічліги в холодних закурених колибах», тому ще до цього часу майже в кожній пиливні на стіні висять дідові чи батькові металеві лапки, які прикріпляли до взуття, щоб при лісосплавах втриматися на плотах.

У стайні утримували худобу: коней, корів, биків, волів, овець, тому тут завжди був дерев'яний поміст із жолобом посередині, куди відгортали гній. Зимовостійловий період тривав із кінця жовтня до початку травня, потім худобу виганяли на толоку, а волів і овець – на полонину. Із середини травня й упродовж 100–110 днів худоба там паслася й набирала вагу. Під стінами стояли довгі дерев'яні ясла, у які закладали худобі сіно.

Стайня мала подвійні двері, які зсередини утеплювали соломою.

Під стайнею стояли сани, віз, борони, плуг.

¹ Записано автором у 2005 р. в с. Смереково від Соханича Миколи.

² Записано автором у 2004 р. в с. Стужиця від Лакатош Ганни Павлівни, 1927 р. н. Гарно збереглася піч із кушем у с. Смереково в хаті Кирлика Федора Васильовича, а також у с. Буківцеве.

³ Звіт автора за 2007 р. – С. 17.

⁴ Товчку робили з бука, а ручку до неї – з ліщини.

⁵ Записано автором у 2002 р. у с. Княгиня від Мохналь Анни Юріївни, 1933 р. н. та Баран Анни Федорівни, 1930 р. н.

⁶ Записано автором у с. Стричава від Пігощ Анни Юріївни, 1931 р. н. та Шквари Василя Станковича, 1928 р. н.

⁷ Записано автором у с. Стужиця від Лакатош Ганни Павлівни, 1927 р. н. та Чикут Марії Юріївни, 1939 р. н.

⁸ Записано автором у с. Черногорова від Ревти Юлії Михайлівни, 1916 р. н., Ганич Меланії, 1921 р. н., Ковач Анни Федорівни, 1940 р. н.

⁹ Записано автором у с. Сіль від Тур Марії 1920 р. н.

¹⁰ Записано автором у с. Верховина Бистра від Лукан Анни Іванівни, 1937 р. н. та Варгулич Олени Юріївни, 1940 р. н.

¹¹ Записано автором у с. Буківцеве від Бондар Олени Василівни, 1932 р. н.

¹² Записано автором у с. Смереково від Кирлик Меланії Петрівни, 1939 р. н., Куртанич Олекси Степановича 1916 р. н. та Куртанич Юлії Іванівни, 1927 р. н.

¹³ Записано автором в 2004 р. в с. Стужиця.

¹⁴ Записано автором в 2003 р. в с. Стричава.

¹⁵ Записано автором в 2004 р. в с. Стужиця.

¹⁶ Такий стіл зафіксовано в с. Стужиця у Васильняк О. П., різьбив її дідусь, 1876 р. н.

¹⁷ Записано автором у 2002 р. в с. Стричава.

¹⁸ Зафіксовано автором у с. Стужиця на садибі Дяковець В. Ф., 1923 р. н.

¹⁹ Записано автором у 2004 р. в с. Стужиця від Дяковець В. Ф., 1923 р. н.

²⁰ Польові дослідження автора за 2005 р. Садиба Кирлик В. П. у с. Смереково.

²¹ Записано автором у 2003 р. в с. Смереково.

²² Культура і побут населення Українських Карпат. – Ужгород, 1972. – С. 194.